

УДК 159.923:314.15.045

ПРЕДМЕТНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ МІГРАНТІВ

Стець В.І., к. філос. н.,
доцент кафедри практичної психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Гера Т.І., старший викладач
кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті вказано на необхідність психолого-педагогічного супроводу осіб, постраждалих від міграційних процесів у сучасній Україні. Проаналізовано специфіку психологічних інтервенцій, яка має виходити із особливостей категорії постраждалих від вимушеного переселення осіб, що різняться рівнем психічної травматизації. Доведено, що психолого-педагогічний супровід вимушено переселених осіб має спрямуватися на такі 4 сфери: середовище, особистість, життєвий шлях і суб'єктна активність, що, в свою чергу, передбачає роботу на соматичному, психічному, особистісному, соціальному та духовному рівнях.

Ключові слова: *життєвий шлях, мігрант, міграційні процеси, особистість, психолого-педагогічний супровід, середовище, суб'єктивна активність.*

В статье указано на необходимость психолого-педагогического сопровождения лиц, пострадавших от миграционных процессов в современной Украине. Проанализирована специфика психологических интервенций, которая должна исходить из особенностей категории пострадавших от вынужденного переселения лиц, различающихся уровнем психической травматизации. Доказано, что психолого-педагогическое сопровождение вынужденно переселенных лиц должно быть направлено на следующие 4 сферы: среда, личность, жизненный путь и субъектная активность, что, в свою очередь, предполагает работу на соматическом, психическом, личностном, социальном и духовном уровнях.

Ключевые слова: *жизненный путь, мигрант, миграционные процессы, личность, психолого-педагогическое сопровождение, среда, субъективная активность.*

Stets V.I., Hera T.I. SUBJECT DIRECTIONALITY OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL MIGRANTS SUPPORT

The article indicated on necessity of psychological and pedagogical support for persons who was suffered by migration processes in modern Ukraine. The specifics of psychological interventions, which should be based on features category by forced relocation of people that differing in the level of mental traumatization, was analyzed. Proved that the psycho-pedagogical support of displaced persons should be focus on the 4 areas: environment, personality, life way and subjective activity, which involves work on somatic, mental, personal, social and spiritual levels.

Key words: *life way, migrant, migration processes, personality, psychological and pedagogical support, environment, subjective activity.*

Постановка проблеми. Актуальність психолого-педагогічного супроводу осіб, постраждалих від міграційних процесів у сучасній Україні, очевидна. Люди з посттравматичним стресовим розладом (далі – ПТСР), зруйнованими життєвими планами, спантеличені ціннісно та соціально; вони потребують допомоги в переорієнтації життєвих пріоритетів, відновленні особистісних ресурсів, поверненні контролю над власним життям. Як особистості з укладеними світоглядними позиціями адаптуватися до іншої субкультури, зберігаючи свою конгруентність і не руйнуючи автентичності нової спільноти? Це – головна проблема переселенця, яка віддзеркалена в різних сферах його життя: психологічній, соціальній, політичній, етнічній, освітній тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблема в наукових дослідженнях представлена чотирма великими темами. Перша – міграційні процеси в контексті етнопсихологічних, кроскультурних, історично-соціальних, юридично-правових явищ – є лейтмотивом наукових праць таких дослідників: О. Воронко [3], П. Гай-Нижник, Л. Чупрій [4], А. Гороть [5], О. Вишневська, І. Малютін [2] та інші.

Друга тема наукових досліджень у полі зазначеної проблеми – людина в кризовій ситуації, наслідки ПТСР, психореабілітація учасників і свідків бойових дій, психотерапевтична допомога: О. Устінов [13], Д. Романовська, О. Ілащук [8], А. Пушкарьов, В. Доморацький, Є. Гордеева [10], О. Курдерміна [9].

Третя тема досліджень – психологічний і соціально-психологічний супровід різних верств населення – представлена в публікаціях автора Л. Грицик [6].

Четверта тема – технологія психолого-педагогічного супроводу.

Постановка завдання. Однак жодна з аналізованих праць не дає відповіді на запитання: «На що конкретно в психіці, особистості та соціумі треба спрямувати психолого-педагогічний супровід вимушених переселенців для того, щоб вони, зберігаючи свою самобутність, здорово адсорбувалися в нове середовище? І як оцінити ефективність такого супроводу?». Тому наше дослідження має на меті конкретизувати предметну спрямованість психолого-педагогічного супроводу мігрантів і встановити критерії та показники оцінки динаміки змін цього предмету впливу під дією супроводу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорії постраждалих від вимушеного переселення осіб розрізняють за різною психічною травматизацією, від цього залежить специфіка психологічних інтервенцій. За даними О. Тімченко [12], такими категоріями є сім: 1) покинув зону АТО заздалегідь, із речами, документами тощо – потребує тільки соціальної допомоги (розселення, відновлення документів, працевлаштування); 2) залишив зону АТО поспіхом, не все з речей вдалося забрати, потрапив під обстріли – матеріальна допомога, психологічна (швидше групова форма – дебрифінг); 3) потрапив під обстріли, житло зруйновано частково або повністю; 4) досить тривалий час перебував у зоні військових дій; 5) є поранення, або поранень зазнали члени родини; 6) був факт загибелі близької людини в зоні проведення АТО; 7) хтось із членів родини залишився в зоні АТО. Є дослідження, що диференціюють проблеми дітей-переселенців [7]: порушення когнітивних процесів (погіршення пам'яті, труднощі концентрації уваги, розлади мислення); невротичні реакції (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну й апетиту); функціональні розлади (регрес поведінки та психосоматичні розлади); емоційні та поведінкові порушення (реакції протесту, підвищена плаксивість і капризність, часті зміни настрою); проблеми зі спілкуванням (несформованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість до оточення, можлива надмірна залежність від думок інших людей); порушення стосунків у сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї змушує дітей включатися в дорослі проблеми.

Психологічний супровід дітей цієї категорії структурований дослідниками за такими напрямками роботи: а) психодіагностика; б) психоконсультації учнів; в) психолого-педагогічне консультації батьків; г) психолого-педагогічне консультації і просвіта педагогічного колективу; д) психокорекція дитини [1].

Виходячи з рейтингу запитів переселенців [11], найбільш актуальними є такі звернення: пошук роботи, речі, юридична допомога, медикаменти, побутова техніка, продукти, засоби особистої гігієни, поселення, Інтернет, меблі, дитяче харчування, втрата документів, меблі. Однак не зафіксовано запиту власне на психологічну підтримку, соціальний патронаж, сімейну психотерапію, допомогу при ПТСР тощо. Загалом, нужди потерпілих від вимушеного переселення охоплюють: а) побутове забезпечення в новому середовищі, а на психологічному рівні – входження в нову ситуацію та прийняття незвичних умов життя; б) особистісні переживання, стан здоров'я, ідентифікація та деформація особистості у зв'язку з бойовими діями; в) юридичні аспекти переїзду, втрати документів, роботи, звичного способу життя, що на психологічному рівні віддзеркалюється на переоцінку життєвих пріоритетів і планів; г) самозарадність у кризі, ініціативність, здатність звернутися по допомогу тощо.

Виходячи з таких міркувань, психолого-педагогічний супровід вимушено переселених осіб має спрямуватися на такі 4 сфери.

Першим важливим вектором психолого-супровідної роботи є нове середовище мігранта. По-перше, входження в нове середовище передбачає роботу особистості зі ситуацією – розвинути її здатність усвідомити й описати ситуацію, проаналізувати умови та чинники змін, прийняти рішення з оптимізації обставин і навчити моделювати адекватні ситуації. По-друге, важливим підґрунтям успішної адаптації нової особистості є її прийняття середовищем. З огляду на це, психологічна та соціальна служби готують саме середовище до появи нових людей, ознайомлює зі специфікою стану вимушених мігрантів, навчає способів надання першої посттравматичної допомоги, готує волонтерів для патронажу сімей, організовує юридично-правовий і соціальний супровід тощо. По-третє, важливим механізмом соціалізації новачків у сучасному суспільстві є адсорбція – асиміляція з базовою культурою, в яку входить мігрант, а також розширення ідентифікаційних процесів.

Таблиця 1

Предмет-на спря-мованість супроводу	Критерії результатив-ності супроводу	Показники результативності супроводу
Суб'єктивна якість життя	Здоровий спосіб життя	Фізичне і психічне здоров'я (актуальний стан і рівень хронічних захворювань)
		Режим активності, свіже повітря, активний відпочинок, здоровий сон, фізичне навантаження
		Здорове харчування (повноцінне, регулярне, якісне)
		Корисні звички (ритуали прокидання та засипання, чергування різних видів діяльності, таймменеджмент, трекари звичок у всіх сферах життєдіяльності)
		Подолання негативних звичок
	Баланс емоцій у переживанні життєвої ситуації	Призвичаювання до темпоральної багатшаровості в культурі постмодернізму (нагромадження часу)
		Катарсис, сублимація, інтелектуалізація переживань, творчо-практична трансформація емоційної напруги
		Подолання соматичних симптомів культурного шоку як результату акультурації
		Подолання поведінкових симптомів акультурації
		Подолання психологічних симптомів акультурації
		Перманентна робота з усвідомлення, прийняття, опису, аналізу, трансформації (оптимізації) та створення поточної ситуації.
	Задоволеність життям і спро-можність бути щасливим	Перманентна робота з інцидентами, трансформація інциденту в можливості та формулювання завдань конструктивної діяльності
		Ідентифікація типу щастя (в т.ч. у культурі бідності)
Пропрацювання (корекція) афективних і когнітивних стратегій благополуччя		
Особистісна самореалізація в суспільстві	Соціально зна-чущі ціннісні орієнтації	Психологічна безпека (переживання її та учинення)
		Усвідомлення індивідуалізації в постмодерному менталітеті
		Подолання культурної депривації (маркери установок бідності, комплекс провини тощо)
	Суб'єктність, особистісне самоствердження	Соціальне підприємництво
		Прийняття відповідальності за життєві вибори, відмова від особистісного та/чи соціального утримання
		Ініціативність
		Самостійність
		Креативність
		Свободоздатність
		Оптимізація соціальних ролей, психокорекція рольової поведінки в ситуації «жертва-кривдник-захисник»
		Робота з культурними стереотипами та ірраціональними стратегіями
	Ціннісне значен-ня, сенс і цілі розвитку особи-стості в життєді-яльності	Розвиток рефлексивності
		Бенчмаркінг у саморозвитку
		Робота зі стратегіями рішень («бути-діяти-мати» замість «мати-діяти-бути»)
		Робота з особистісними ризиками (вибір репродуктивної поведінки на користь творчої діяльності)
		Розвиток мислєдіяльності, освоєння навичок 21 століття
Збалансування інтелектуального з емоційно-вольовим та підпорядкування психічних ресурсів духовному потенціалу людини		

Другим вектором психолого-педагогічного супроводу є особистість переселенця. З одного боку, важливим завданням є відновлення цілісності та гармонійності особистісних структур засобами надання першої психологічної допомоги та соціальної підтримки при ПТСР та інших наслідках вимушеної міграції, робота з її психічними, психологічними, особистісними, соціально-психологічними та духовними ресурсами. З іншого боку – турбота про збереження позитивного самоставлення та безумовне самоприйняття особистості, а також розвиток здатності подбати про себе та навчання піклуванню про свої тіло, психіку, соціальність і дух.

Третій вектор супроводу – життєвий шлях особистості. Вимушені зміни в життєвому сценарії мігрантів детермінують необхідність роботи особистості в таких трьох напрямках: а) перебудови пріоритетів і життєвих цілей; б) модернізації планів відповідно до нової стратегії та побудови нових життєвих тактик (навчальних, кар'єрних, професійних тощо); в) створення та допомоги в реалізації нової індивідуальної програми особистісно-професійного саморозвитку.

Четвертим вектором психолого-педагогічного супроводу особистості мігранта є його суб'єктна активність. Починається робота в цьому напрямку з тренінгу суб'єктності – активації ініціативності, самостійності, креативності, відповідальності, свободоздатності особистості. Далі – психологічна підтримка в інтенціоналізації, навчання переводити задуми в реальні дії – операціоналізація планів, оптимізація спонукальної сфери, розвиток здатності негайно робити перший крок і рухатися маленькими поступами. І, нарешті, важливим напрямком психологічного супроводу суб'єктної активності є коучинг активності – робота зі психічними, соціально-психологічними, особистісними та духовними ресурсами людини, навчання тайм- і лайфменеджменту, кар'єробудування, саморозвиток особистості.

Психолого-педагогічний супровід осіб, постраждалих від міграційних процесів, зорієнтований на, по-перше, підвищення суб'єктивної якості життя людини та, по-друге, на її особистісну самореалізацію в суспільстві за нових умов. Визначимо критерії та показники кожної з указаних предметних орієнтацій.

Критеріями суб'єктивної якості життя вважаємо: 1) здоровий спосіб життя; 2) баланс емоцій у переживанні життєвої ситуації; 3) задоволеність життям та спроможність бути щасливим. Показники

суб'єктивної якості життя за кожним із цих критеріїв представлено в таблиці 1.

Критеріями особистісної самореалізації в новому соціумі є: 1) соціально значущі ціннісні орієнтації; 2) суб'єктність і особистісне самоствердження; 3) ціннісне значення, сенс і цілі розвитку особистості в життєдіяльності. Показники за цими критеріями – в таблиці 1.

Кожен із представлених критеріїв і показників відповідного аспекту предметної спрямованості психологічного супроводу має бути пропрацьований на соматичному, психічному, особистісному, соціальному та духовному рівнях. Психологічний же бік супроводу стосується: по-перше, створення нової когнітивної моделі життєдіяльності постраждалої від переселення особи; по-друге, афективної переоцінки травматичного досвіду; по-третє, відновлення відчуття та почуття цінності власної особистості; по-четверте, відновлення здатності подальшого функціонування у світі [14].

Висновки з проведеного дослідження. Предметом психолого-педагогічного супроводу вимушених переселенців є суб'єктивна якість життя та особистісна самореалізація мігранта. Критерії ефективності психолого-супровідних впливів – такі: 1) здоровий спосіб життя; 2) баланс емоцій у переживанні життєвої ситуації; 3) задоволеність життям та спроможність бути щасливим; 4) соціально значущі ціннісні орієнтації; 5) суб'єктність і особистісне самоствердження; 6) саморозвиток особистості. Супровід спрямований на 4 сфери: середовище, особистість, життєвий шлях і суб'єктну активність. Він передбачає роботу на соматичному, психічному, особистісному, соціальному та духовному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочкор Н.П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та пост конфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.
2. Вишнеvsька О.А. Сучасна міжнародна трудова міграція та державна міграційна політика / О.А. Вишнеvsька // Статистика України. – 2008. – № 2. – С. 87-91;
3. Малютін І.А. Трудова міграція з України: тенденції розвитку / І.А. Малютін // Зовнішня торгівля. – 2008. – № 2. – С. 97-102.
4. Воронко О.Г. Вплив міграційних процесів на демографічний розвиток титульного етносу України у др. пол. XX – на поч. XXI ст. / О. Г. Воронко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.x-pdf.ru/6kulturologiya/374129-1-udk-3147477-ogvoronko-vpliv-migraciynih-procesiv-demografichniy-rozvitok-titulnogo-etnosu-ukraini-pol-hh.php>.
5. Гай-Нижник П. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуро-

формуючі чинники політики національної безпеки / Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій // Гілея. – 2014. – Вип. 84 (№ 5). – С. 465–471.

6. Гороть А. М. Правові проблеми міграційної політики України та шляхи їх вирішення / А. М. Гороть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2134/3/4473.pdf>.

7. Грицик Л.А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу: [методичний посібник] / Л.А. Грицик. – Вінниця: ММК, 2016. – 46 с.

8. Максимова Н.А. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям і сім'ям вимушених переселенців / Н.А.Максимова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mediku.com.ua/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-ta-nadannya-psihol.html>.

9. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти: [метод. посібник] / упор.: Д.Д. Романовська, О.В. Ілащук. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 133 с.

10. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / ред. кол.: В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін. – Ч. 2. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 183 с.

11. Пушкарев А.Л. Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия / Пушкарев А.Л., Доморацкий В.А., Гордеева Е.Г. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2000. – 128 с.

12. Ресурсний центр для вимушених переселенців: Не залишаймо переселенців наодинці з бідом! – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.diversipedia.org.ua/sites/default/files/rc_bulletin_march_fin.pdf.

13. Тимченко О. В. Соціально-психологічне відчуження особистості як чинник делінквентності / О. В. Тимченко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць. – Донецьк, 2006. – № 2. – С. 235–240.

14. Устінов О.В. Первинна допомога при посттравматичному стресовому розладі / О.В.Устінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/article/93730/pervinna-dopomoga-pri-posttravmatichnomu-stresovomu-rozladi>.

15. Чабан О.С. Психотерапия при ПТСР должна быть направлена на создание новой когнитивной модели жизнедеятельности / Мария Добрянская. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://neuronews.com.ua/ru/issue-article-271/-Psihoterapiya-pri-PTSR-dolzha-byt-napravlena-na-sozdanie-novoy-kognitivnoy-modeli-zhiznedeyatelnosti-#gsc.tab=0>.